

Тамара Дорохіна

ПОЛЬОВА ЕТНОГРАФІЧНА ПРАКТИКА

Навчально-методичний посібник

Чернігів
2019

Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка

Навчально-науковий інституту історії та соцігуманітарних дисциплін
імені О.М. Лазаревського

Кафедра археології, етнології та краєзнавчо-туристичної роботи

Тамара Дорохіна

ПОЛЬОВА ЕТНОГРАФІЧНА ПРАКТИКА

Навчально-методичний посібник

Чернігів
2019

Рецензенти	доктор педагогічних наук, професор О. С. Третяк кандидат історичних наук, доцент С. В. Щербина
Відповідальний редактор	доктор історичних наук, професор В. О. Дятлов

Т. Ф. Дорохіна
Польова етнографічна практика: Навчально-методичний посібник.
Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2019. 46 с.

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри археології, етнології та краєзнавчо-туристичної роботи (Протокол №3 від 27.09.2019 р.)

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Головна мета етнографічної практики: розширення знань студентів з українознавчих дисциплін; набуття практичних вмінь та навичок, пов'язаних із збиранням етнографічного матеріалу; оволодіння основними методами і прийомами дослідження та отримання наукової інформації. В умовах сучасної уніфікації народної культури малих і великих населених пунктів, різних регіонів України, змішання культурних традицій, зібрана інформація дозволить не тільки створити відповідну базу даних, але й зафіксувати особливості народної культури станом на початок XXI ст.

Методика сучасних етнографічних досліджень передбачає використання комплексного підходу, який об'єднує такі методи як спостереження, опитування, анкетування, інтерв'ю, порівняльно-історичний, типологічний та ін., а також дозволяє використання різних технічних засобів.

Практика розрахована на колективні студентські пошуки разом з індивідуальною роботою. В ході польової етнографічної практики відбувається активізація індивідуальних здібностей студентів, перевірка і застосування теоретичних знань, які вони отримали у період навчання.

Інформація, отримана студентами під час проходження практики, може у подальшому використовуватися для підготовки курсових та випускних проектів, публікацій, доповідей на наукових конференціях, написання монографій тощо. Зібрані матеріальні пам'ятки можуть поповнити експозиції краєзнавчого музею, народознавчої кімнати навчального закладу тощо.

Програма етнографічної практики студентів має відповідати:

- навчальному плану спеціальності;
- графіку освітнього процесу;
- освітньо-професійній програмі підготовки фахівців;
- особливостям бази практики;
- наказам та положенням Міністерства освіти і науки України щодо проходження студентами практики.

Мета, зміст, завдання та послідовність практики визначаються Програмою, яку розробляють викладачі кафедри археології, етнології та краєзнавчо-туристичної роботи і затверджує Директор Навчально-наукового інституту історії, етнології та правознавства імені О.М. Лазаревського.

Структура етнографічної практики

1. Виголошення цілей та завдань практики
2. Організація проведення практики
3. Методичні вказівки (рекомендації) до проходження практики
4. Обов'язки студентів та керівників практики під час етнографічної експедиції
5. Правила техніки безпеки
6. Зміст практики
7. Індивідуальні завдання
8. Оформлення звітної документації з практики
9. Підведення підсумків практики

Етнографічна практика є частиною освітньо-професійної програми підготовки бакалавра.

Мета практики реалізується шляхом виконання конкретних завдань, передбачених програмою практики.

Різновид етнографічних досліджень

Найбільш важливі, повні і цінні етнографічні матеріали здобуваються шляхом прямої участі дослідника в спостереженнях за життям етнічних спільнот. Дані, зібрані в експедиції, називаються польовими етнографічними матеріалами. Спостереження і дослідження ведуться в середовищі етносів.

Вивчення побуту населення здійснюється *стаціонарно* або в *експедиціях*.

Стаціонарне дослідження передбачає тривале проживання серед корінного населення з метою глибокого його вивчення, що дозволить уникнути випадкових висновків. Недоліком стаціонарного дослідження є територіальна обмеженість його ареалу.

Експедиційне дослідження може бути *довгостроковим* (для дослідження окремих етнографічних аспектів, наприклад, збору відомостей про особливості народного одягу, будівництва житла, їжу) та *короткостроковим* (з метою проведення етнографічної розвідки або уточнення раніше отриманих даних).

Розрізняють *маршрутний* та *кущовий* методи організації збору польового матеріалу.

Маршрутний – метод організації етнографічних досліджень, який застосовують для вивчення явищ традиційної культури за певним визначеним маршрутом, коли необхідно обстежити великий район або з розвідувальною метою. Він може бути корисним для картографування певного явища традиційної культури або дослідження побуту певного ареалу в динаміці, повторюючи «шлях» когось із дослідників етнографії минулого.

Кущовий – метод організації етнографічних досліджень, що передбачає визначення базових пунктів, а близькі до них поселення використовуються для проведення і уточнення відомостей, отриманих у базовому пункті.

У багатонаціональних районах важливим є врахування етнічної належності місцевого населення. У такому випадку кожному етнічному приналежності розглядають як окрему дослідницьку одиницю.

Залежно від теми і завдання експедиції, застосовують прийоми, що забезпечують репрезентативність зібраного матеріалу. Дослідження може бути *суцільним* або *вибірковим*.

У процесі підготовки *вибіркового* дослідження намічаються його основні об'єкти, усі інші – досліджуються поверхнево. Об'єкти та їх кількість визначаються за принципом типовості та спроможності безпомилково визначити особливості обстежуваних явищ. Вибіркове дослідження дає можливість зекономити час, зосередившись на головному. Частіше цей підхід застосовується для вивчення пережиткових форм, давніх явищ культури.

Суцільне дослідження – це детальне вивчення всіх об'єктів традиційної культури населеного пункту (наприклад, усі будівлі певного населеного пункту, всі родини тощо). Зібраний у процесі суцільного дослідження масовий матеріал дає змогу отримати статистичні дані щодо об'єктів дослідження.

Керівник практики:

- перед початком практики готує і подає необхідну інформацію завідувачу кафедри щодо місця та програми проведення практики;
- забезпечує необхідною документацією методистів та студентів-практикантів;
- організовує та проводить настановчу конференцію, під час якої проводить інструктаж з охорони праці; оголошує мету, завдання практики; надає рекомендації щодо застосування методів і засобів по збору етнографічного матеріалу; пояснює порядок звітності студентів про проходження практики;
- перевіряє умови проживання студентів під час проходження практики і подає необхідну інформацію дирекції Інституту та завідувачу кафедри;
- здійснює контроль за виконанням студентами-практикантами Програми практики: перевіряє заповнення щоденника практиканта, індивідуальний план роботи, контролює вчасність звітування;
- організовує і проводить підсумкову конференцію з практики, оцінює її результати;
- звітує на засіданні кафедри та подає звіт на Вчену раду Інституту про результати практики, надає пропозиції щодо подальшого вдосконалення її організації та проведення.

Методист кафедри:

- бере участь у настановчій і підсумковій конференціях з практики;
- приймає участь у розподілі студентів за базами практик;
- надає методичну допомогу в оформленні документації: допомагає студентам скласти план роботи на період практики, заповнити щоденник, консулює з теми науково-дослідної роботи тощо;
- слідкує за практичною діяльністю студентів, визначає рівень їхньої підготовки, диференційовано підходить до індивідуальних дослідних завдань;
- у разі необхідності, приймає участь (допомагає) у опитуванні респондентів, роботі з джерелами тощо;
- перевіряє й аналізує звітну документацію;
- приймає участь у проведенні заліку з практики, оцінці роботи практиканта, виставляє у відомість та залікову книжку загальну оцінку з практики.

Студенти Інституту під час проходження практики зобов'язані:

- брати участь у настановчій та підсумковій конференціях з практики;
- до початку практики отримати від керівників практики необхідні консультації щодо оформлення всієї необхідної робочої документації;
- своєчасно прибути на базу практики;
- виконувати всі завдання, передбачені програмою практики, вказівки методистів практики;
- ознайомитися з правилами охорони праці, гігієни і санітарії, суворо дотримуватися їх;
- своєчасно оформити звітну документацію та скласти залік з практики.

У випадку порушення практикантом правил поведінки, недотримання вимог щодо виконання Програми практики, студент позбавляється права проходити практику у визначений термін. Питання призначення додаткового терміну проходження студентом етнографічної практики (якщо це порушення не кваліфікується як «грубе порушення правил та норм поведінки у громадських місцях») вирішує дирекція Інституту.

Підсумки практики:

- документація з практики (письмовий звіт, щоденник з додатками, реферат з індивідуального науково-дослідного завдання, фото- та відеоматеріали тощо) подається студентами-практикантами на перевірку до 10-го вересня поточного навчального року;

- підсумки практики підводяться на Конференції. Термін її проведення встановлюється на засіданні кафедри та узгоджується з дирекцією Інституту;

- на захисті практики (Конференції) присутні: директор або представники дирекції Інституту, завідувач та викладачі кафедри археології, етнології та краєзнавчо-туристичної роботи, керівник та методисти практики, студенти-практиканти. На Конференцію запрошуються представники закладів, організацій та установ, де проходила практика, з ким в експедиції співпрацювали студенти, а також всі бажаючі працівники та студенти Університету;

- під час захисту практики студенти звітують про проведену роботу, оголошують доповіді, повідомлення, у яких висвітлюються шляхи виконання поставлених завдань (влаштовують відео-, фотопрезентації, виставки зібраного етнографічного матеріалу, демонструють фрагменти фольклорного зібрання та ін.), вказують на труднощі, що виникали на шляху збору інформації, надають пропозиції щодо поліпшення методів і способів організації практики; відповідають на запитання аудиторії тощо;

- формою підсумкового контролю практики є залік;

- залік з практики у заліково-екзаменаційну відомість та залікову книжку студента виставляє методист;

- підсумки практики обговорюються на засіданні кафедри археології, етнології та краєзнавчо-туристичної роботи та засіданні Вченої ради Інституту;

- звітна документація, методичні матеріали зберігаються на кафедрі один рік після закінчення студентом навчання в Університеті.

Практична підготовка є невід'ємною частиною навчального плану. Нескладання заліку з практики може бути підставою для відрахування студента з Університету за невиконання навчального плану.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ЕТНОГРАФІЧНОЇ ПРАКТИКИ

У Навчально-науковому інституті історії, етнології та правознавства імені О.М. Лазаревського етнографічна практика студентів є невід'ємною складовою процесу підготовки фахівців кваліфікаційного рівня «бакалавр» спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія) та 032 Історія та археологія. Практика проводиться на 2-му курсі і є логічним продовженням попередньо опанованих студентами українознавчих дисциплін. Метою практики є

закріплення і поглиблення етнографічних знань і, водночас, пропедевтика історико-краєзнавчих та культурологічних дисциплін на наступних курсах навчання.

Етнографічна практика займається дослідженням особливостей традиційної матеріальної та духовної культури українського народу. *Основні завдання* практики: *навчальне* – осмислення сучасного стану традиційної духовної та матеріальної культури досліджуваного регіону (місця); *професійне* – вироблення навичок і умінь виокремлювати певні явища духовної та матеріальної культури; *наукове* – розібратися з класифікацією етнографічного матеріалу та методологією ведення наукового дослідження.

Проведення етнографічної практики планується на початок липня, після закінчення поточної заліково-екзаменаційної сесії. Термін проведення – 14-ть днів. Робочий день студента складає до 6-ти годин на добу.

Головна *мета* етнографічної практики полягає в тому, щоб перевірити (застосувати) теоретичні знання в практичних умовах, а також навчити студентів проводити польові дослідження та опрацьовувати зібраний матеріал. Дотримання вимог організації та проведення польової роботи забезпечує необхідну якість зібраних етнографічних джерел та ґрунтовність наукових висновків щодо них.

Згідно з поставленою метою перед практикантами постають наступні *завдання*:

1. Поглиблення і закріплення етнографічних знань, застосування їх у практичній діяльності;
2. Оволодіння вміннями і навичками методики проведення польових етнографічних досліджень;
3. Формування навиків організаційної роботи;
4. Організація творчої колективної та індивідуальної роботи;
5. Набуття журналістських (кореспондентських) навичок роботи;
6. Формування психологічної і практичної готовності майбутніх педагогів до роботи з різновіковою аудиторією;
7. Організація та проведення збирання фольклорно-етнографічного матеріалу, документування його і введення (по-можливості) у науковий обіг.

Отримані студентами на практиці навички самостійної роботи повинні стати основою для широкого їх застосування при продовженні навчання на наступних курсах та під час трудової діяльності.

До основних завдань етнографічної практики можна віднести виявлення, опис та збереження джерел матеріальної і духовної культури різноетнічного населення Чернігівщини, інших регіонів України. Зібрані матеріали слугують підґрунтям для реконструкції традицій та обрядів різних етнокультурних груп, проведення етнографічних форумів, семінарів, виставок, поповнення музейних колекцій тощо. Студенти отримують навички планування та організації науково-дослідної роботи, каталогізації знахідок, роботи з різними видами (групами) етнографічних джерел, ведення польового щоденника, застосування технічних засобів запису та збереження інформації.

МІСЦЕ ПРОХОДЖЕННЯ ПРАКТИКИ

Місцем проходження етнографічної практики можуть бути населені пункти, що потребують наукового дослідження та викликають зацікавленість своїми етнокультурними особливостями. Кафедра археології, етнології та краєзнавчо-туристичної роботи у першому семестрі поточного навчального року визначає місце проведення етнографічної практики та планує роботу студентської експедиції.

В окремих винятках, за медичними показниками, про що надається відповідна довідка або з іншої поважної причини, що супроводжується заявою, погодженою Директором Інституту, студенту може бути надано дозвіл проходити практику поза експедиційними групами. У такому випадку етнографічна практика в експедиційній групі замінюється проходженням практики за місцем проживання (іногородні студенти) або виконанням індивідуальних дослідницьких завдань в Чернігові: робота в архіві з етнографічними матеріалами, упорядкування каталогів етнографічних матеріалів і бібліографічних списків, розшифрування та протоколювання зібраних етнографічних аудіоматеріалів, надання практичної допомоги музейним або бібліотечним закладам тощо. Зміст індивідуальних завдань корегується керівником та методистами практики.

В залежності від дослідницьких завдань застосовуються такі типи експедицій: *стаціонарні, кущові і маршрутні*. Найпоширенішим типом експедиції Інституту є стаціонарний, проте широко використовується й кущовий. Він передбачає розміщення експедиції у певному населеному пункті, а дослідження можуть проводитися у кількох, розташованих неподалік, місцевостях.

ЗМІСТ ПРАКТИКИ

Етнографічна практика передбачає наступні етапи роботи:

1. *Проведення настановчої конференції*. До початку етнографічної практики (термін може корегуватися) має бути проведена настановча Конференція за участі представників адміністрації Інституту, завідувача кафедри археології, етнології та краєзнавчо-туристичної роботи, керівника практики, методистів, кураторів навчальних груп, які проходять практику та студентів-практикантів.

Під час конференції представник адміністрації або керівник практики оголошує наказ «Про проходження літньої етнографічної практики студентами II курсу (назва групи, спеціальності, спеціалізації) Навчально-наукового інституту історії, етнології та правознавства імені О.М. Лазаревського». Оголошується склад експедиційних груп – керівники і студенти, мета та завдання практики. Під час Конференції проводиться інструктаж з охорони праці, надається методична консультація, бібліографічна допомога. Методисти розподіляють студентів на підгрупи, знайомлять з загальними та індивідуальними завданнями, пояснюють систему оцінювання роботи та вимоги до її захисту;

2. *Підготовча робота студентів передбачає: ознайомлення з історією,*

культурою та особливостями обраного для проведення етнографічної практики населеного пункту на основі вивчення літературних та архівних джерел; *визначення* основних напрямків науково-дослідної роботи по збору етнографічного матеріалу; ретельне *опрацювання* опитувальників для роботи з респондентами;

3. *Польова експедиційна робота* проводиться на території обраної бази експедиції згідно з Програмою практики;

4. *Опрацювання* зібраного етнографічного та фольклорного *матеріалу*;

5. *Підготовка звітної документації*;

6. *Проведення підсумкової звітної Конференції* з етнографічної практики (захист практики).

Польові дослідження є одним із найскладніших і відповідальних процесів етнографічної практики. Від рівня їх підготовки та професійної майстерності студентів залежить успіх практики. Використовуються такі види польової роботи:

особисті спостереження дослідника (студенти адаптуються в нових умовах, знайомляться з населеним пунктом та місцями, визначають найцікавіші події, явища та пам'ятки культури, вивчають місцеві традиції та обряди, приймають участь у культурно-просвітницьких заходах населеного пункту тощо);

опитування населення являє собою найскладніший вид польової роботи, успішне проведення якої вимагає дотримання таких основних положень: дослідник має налаштувати інформатора (респондента) на невимушену довірливу розмову; коригувати бесіду у відповідності з опитувальником; фіксувати інформацію за допомогою технічних засобів тощо;

фіксація речових матеріалів шляхом замальовок, фотографування, креслення тощо;

збір етнографічних експонатів (матеріалів) з метою вивчення, збереження та пропагування української (регіональної) культури шляхом поповнення експозицій краєзнавчих музеїв, кімнат народознавства тощо.

Перший день експедиції передбачає розселення практикантів; знайомство з населеним пунктом. Керівники практики за допомогою представників місцевих інституцій складають список респондентів – носіїв етнокультури, які можуть виступити інформаторами.

У перший день доцільно організувати екскурсію по населеному пункту, визначити важливі установи й організації, які можуть зацікавити з етнографічної точки зору та у якості допоміжних осередків збору інформації (заклади освіти, бібліотеки, краєзнавчі музеї, сільрада тощо). У кінці дня підводяться підсумки роботи та плануються заходи на наступний день.

Кожного наступного дня студенти-практиканти, розподілені на підгрупи, займаються збором інформації з обраного напрямку дослідження. Зустріч з респондентами передбачає попередню домовленість.

Слід зазначити, що окрім щоденного виконання науково-дослідних завдань, студенти займаються вирішенням побутових питань, організовують та проводять заходи культурно-розважального характеру.

Під час етнографічної практики доцільно використовувати такі методи дослідження: спостереження, усне опитування, анкетування, інтерв'ю, метод пережитків, структурно-функціональний та порівняльн-історичний. Опитування – один з головних методів збирання інформації в етнографічному і етносоціальному дослідженні. Опитування базується на соціально-психологічній взаємодії дослідника та опитуваного. Проте, запропоновані методи використовуються, як правило, в комплексі.

Особливу увагу слід приділяти збиранню об'єктів (предметів) матеріальної культури: рушників, вишивки, предметів одягу, знарядь праці та інше, яке можливе лише за умови добровільного передання їх власниками.

Кожен експонат матеріальної культури має бути паспортизований, тобто зазначаються такі вихідні дані про нього:

1. Час і місце придбання
2. Повне ім'я господаря пам'ятки
3. Ім'я та вік людей, які користувалися нею
4. Відомості про майстра (ім'я, рік і місце народження)
5. Місцеву назву експонату
6. Призначення речі
7. Історія (переказ) про предмет, об'єкт (Додаток А).

Одним із важливих етапів етнографічної практики є обробка зібраного польового матеріалу. Існують певні правила цієї роботи: всі записи необхідно розшифрувати, опрацювати; документальний матеріал – пронумерувати та позначити вихідними даними (назва експедиції, дата та місце її проведення, джерело інформації, коротка характеристика експедиції тощо). Польові записи мають супроводжуватися тематичним покажчиком та словником регіональних і локальних назв.

Важливе значення має правильне оформлення звітної документації. Консультації з цього приводу надаються керівником, методистами протягом всього терміну практики.

Виконання і своєчасне подання керівникові практики вказаних раніше звітних матеріалів (щоденник, анкети, використані опитувальники, розшифровки аудіоматеріалів респондентів, узагальнений звіт з практики, графічні матеріали, фото- та відеозаписи) є підставою для зарахування студентам проходження етнографічної практики.

ОСНОВНІ ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ

І. Навчальна діяльність

Опрацювання наукової, науково-популярної літератури, періодичної преси тощо, в яких представлена історико-культурна інформація про населений пункт, де буде проходити практика. Використання (перевірка) отриманих українознавчих знань та набуття навиків проведення польової етнографічної роботи: опитування та фотографування респондентів; фіксація розмови з респондентами на електронних носіях, в щоденниках експедиції; фіксація етнографічних матеріалів фото-, відеообладнанням; збирання та опис предметів побуту тощо. Під час проведення етнографічних досліджень студенти

керуються Програмою практики, підготовленою викладачами кафедри археології, етнології та краєзнавчо-туристичної роботи.

II. Виховна діяльність

Пошуково-дослідна етнографічна робота передбачає залучення молоді до витоків народної культури, впливає на формування української ментальності, національної свідомості, патріотизму, зміцнює зв'язок між поколіннями, виховує відповідальність за збереження культурно-історичної пам'яті. Під час етнографічної практики студенти знайомляться з побутом місцевих родин, громадським життям населеного пункту, особливостями регіональної народної педагогіки тощо, що в подальшому використовується у педагогічній діяльності. Вивчення особливостей традиційно-побутової культури населеного пункту допоможе подолати стереотипи стосовно села і сільської культури та сформувані інтерес до пізнання характеру та побуту народу. Під час практики студенти ознайомлюються з особливостями організації виховної роботи в місцевій загальноосвітній школі (українознавчого спрямування зокрема); беруть участь у народних обрядах (весілля, похорони, христини, свято Івана Купала, обжинки тощо); переймають досвід народних майстрів (вишивкарів, гончарів, ткаць, кулінарів та ін.) тощо.

III. Методична діяльність

Матеріали, зібрані під час етнографічної експедиції, студенти можуть використовувати під час написання реферативних, курсових, кваліфікаційних робіт; при розробці планів-конспектів уроків з українознавчих дисциплін, сценаріїв позаурочних тематичних заходів тощо. Знайомство студентів з побутом населення та їх культурою, залучення до участі у календарно-обрядових святах, різноманітних культурно-просвітницьких заходах разом з місцевими жителями є важливим етапом в системі підготовки студентів до українознавчої роботи в закладах освіти.

IV. Дослідницька діяльність

Студенти здійснюють науково-дослідну пошукову роботу згідно з тематикою, визначеною кафедрою археології, етнології та краєзнавчо-туристичної роботи. Під керівництвом викладачів кафедри практиканти вивчають історію населених пунктів, особливості культури, прозовий та поетичний фольклор, народні промисли, види декоративно-прикладного мистецтва, календарну та родинну обрядовість тощо. Результати науково-дослідної роботи можуть бути представлені на наукових семінарах, тематичних конференціях; у різнорівневих навчальних закладах під час урочної та позаурочної роботи (народознавство, краєзнавство та ін.); при написанні наукових статей, есе тощо. Зібраний етнографічний матеріал має стати основою для написання курсових та кваліфікаційних робіт студентів.

ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕТНОГРАФІЧНОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ ТА ПОБУТОВЕ СПОРЯДЖЕННЯ ЇЇ УЧАСНИКІВ

Технічне спорядження учасника експедиції включає:

- 1) письмове приладдя: кілька ручок, простих олівців з м'яким стержнем, набір кольорових олівців, лінійку, блокнот (зошит), папір-«міліметровку», папір-кальку тощо;
- 2) топографічну карту визначеної місцевості;
- 3) диктофон, кілька комплектів батарейок або акумулятори і зарядний пристрій;
- 4) фотоапарат, два комплекти батарейок (акумулятори) до нього;
- 5) відеокамеру (по-можливості – декілька);
- 6) камертон (для запису музичного фольклору);
- 7) обмірювальне приладдя: рулетка, «сантиметр».

Перелік обов'язкових особистих речей, які слід мати при собі під час експедиції: документ посвідчення особи (паспорт, студентський квиток); зручна сумка тощо; кілька комплектів стриманого на вигляд та зручного для пересування по місцевості в різні погодні умови одягу та взуття; дощовик (парасоля); спальний мішок, набір постільної білизни, ковдра (плед); кишеньковий ліхтарик і набір батарейок до нього, свічки та сірники, кілька побутових ламп; мінімальний набір посуду, бажано металевого (миска, горнятко, ложка, виделка, ніж), кип'ятильник, термос тощо; предмети особистої гігієни; похідна аптечка; запас продуктів харчування.

ВИДИ І МЕТОДИ ЗБОРУ ЕТНОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Для етнографії характерний комплексний підхід до предмету дослідження, використання джерел, характеристик, методів і прийомів суміжних дисциплін. Це потребує глибокого вивчення методології збору польових матеріалів, шляхів дослідження, осмислення і пізнання етносів та їх традиційно-побутової культури.

Збираючи польовий етнографічний матеріал, кожен дослідник має прагнути якомога повніше і достовірніше ознайомитися з інформацією про об'єкти своїх наукових зацікавлень. Серед методів і видів збору інформації можуть бути використані такі:

- 1) спостереження;
- 2) анкетування;
- 3) усне опитування респондентів;
- 4) інтерв'ю;
- 5) метод комплексного аналізу;
- 6) метод пережитків (реконструктивний);
- 7) порівняльно-історичний метод;
- 8) метод типологічного аналізу;
- 9) наочні: графічні, фото- і відеофіксація.

Спостереження – пасивний метод наукового дослідження, за якого спостерігач не впливає на розвиток подій, не організовує спеціальних умов, а отримує дані безпосередньо за допомогою органів чуття або наукових

інструментів. Це реєстрація фактів, явищ, процесів, які відбуваються в соціальній реальності.

В етнографічних дослідженнях цей метод є корисним при вивченні побутових реалій, особливостей поведінки представників народу (громади населеного пункту, трудового колективу, сім'ї, окремих осіб тощо) у різних ситуаціях (в різні пори року, в будні чи свята тощо), а відтак – етнопсихологічних, етноментальних особливостей.

Принципами спостереження є систематичність, планомірність і цілеспрямованість. Дослідник повинен чітко усвідомлювати мету спостереження, відштовхуючись від якої, має продумати напрямок (кут) спостереження за явищами народної культури. Систематичність спостереження передбачає зосередження уваги на суміжні явища культури, а також проведення багаторазових спостережень за об'єктом дослідження з різних позицій і підходів, у різних життєвих ситуаціях тощо. Наприклад, досліджуючи одяг, звертати увагу на сезонність, вікові особливості, відмінності щоденного і святкового вбрання та інше. Використання методу спостереження ефективно у таких випадках:

1) отримання попередньої інформації для уточнення напрямів запланованого дослідження;

2) для ілюстрації даних статистичного аналізу;

3) перевірки вироблених гіпотез.

Етнографічне спостереження може бути:

а) *пряме* (безпосередньо у процесі перебігу подій, що відбуваються) і *непряме* (за результатами подій, що відбулися);

б) *відкрите* (коли учасники спостереження знають, що за ними спостерігають і це може спотворювати результати дослідження в результаті зміненої, нетрадиційної поведінки учасників) і *приховане* (учасники не усвідомлюють того, що є об'єктами спостереження – вища імовірність отримання об'єктивних даних).

До переваг спостереження слід віднести:

- можливість якісної характеристики об'єктів спостереження. Наприклад, опис географічних особливостей розташування населеного пункту; умов проживання; особливості стосунків та типової поведінки у досліджуваній групі, випадків відхилення від загальних норм та звичаєвої реакції на них; розподіл ролей у трудовому колективі; сім'ї, традиційна мораль тощо;

- встановлення частотності і тривалості елементів досліджуваної ситуації, їхньої повторюваності, унікальності, типовості, і формулювання висновків щодо випадковості чи закономірності досліджуваних явищ традиційної культури.

Об'єктивним недоліком методу спостереження є локальність висновків, що унеможливорює поширення їх на широкі ареали.

Суб'єктивні недоліки зумовлені зв'язком дослідження з особою спостерігача, його інтелектом, світоглядом та іншими особистими характеристиками, ситуативними явищами (настроєм у момент спостереження, емоціями, станом здоров'я тощо), які можуть впливати на оцінку

досліджуваних явищ та висновки. Дослідник, у таких умовах, повинен бути максимально об'єктивним.

Анкетування – метод збору інформації, що передбачає використання письмового опитувальника. Анкета може мати форму бланка-опитувальника, в якому слід підкреслити правильну відповідь.

Цей метод, зручний для отримання статистичних даних про етнографічний пункт, його населення, а також інших відомостей, коли для дослідження необхідним є масове охоплення населення.

Питання в анкеті сформульовані чітко, їхня кількість не повинна бути переобтяжувальною для інформатора. Респонденти можуть заповнювати анкети в присутності дослідника або самостійно, що забезпечує масовість. Анкетування здатне спотворювати висновки через недобросовісне заповнення опитувальників респондентами.

Усне опитування респондентів передбачає безпосередній діалог дослідника з респондентом, у процесі якого етнограф, виходячи із цілей дослідження, за певним планом ставить запитання інформатору і фіксує отриманий матеріал (письмово, на диктофон або за допомогою відеотехніки).

За відсутності технічних засобів фіксації інформації, вона записується механічно. У такому випадку рекомендується працювати в парі: один учасник експедиції проводить опитування, інший – робить запис інформації.

У випадку, коли засоби фіксації виступають як перешкоджувальний «розкриттю» респондента фактор, дослідник повинен бути готовим працювати без фіксації. Проте, при можливості, відразу записати отриману інформацію.

Пісенний фольклор слід записувати з мелодією на диктофон. Хореографічний – потребує застосування відеотехніки.

Перекладати літературною мовою говіркове мовлення, яким подається етноінформація, не можна. Його слід фіксувати в оригіналі.

Дослідникам забороняється додавати своє трактування (пояснення) до отриманої інформації, оскільки це може спотворити наукові висновки.

Принципами опитування є: а) шанобливе ставлення до повідомленої респондентом інформації (не можна переконувати його в світоглядних та ціннісних поглядах); б) добродійність, доброзичливість (не нашкодити респондентові втручанням у його життя), участь в опитуванні є добровільною; в) респондент має право визначати межі наданої ним інформації, що підлягає (не підлягає) розголошенню.

Одним із видів усного опитування є *інтерв'ю*, що обов'язково передбачає особисту бесіду дослідника з інформатором. В етнографії практикуються відкриті інтерв'ю, що заздалегідь визначають основні питання бесіди. Якість інтерв'ю залежить від взаємодії і взаєморозуміння дослідника та респондента. Воно дає якісні результати при вибіркових ознайомленнях з метою уточнення територій проведення майбутніх етнографічних експедицій, у процесі вивчення психологічних характеристик етносів (етнічних стереотипів, ментальності, мовно-культурної і релігійної орієнтації тощо).

Вибір респондентів. Респондентами можуть бути носії традиційної культури, що проживають в умовах, де зберігається етнічна самобутність. Як

правило, це жителі сіл чоловічої або жіночої статі (залежно від теми дослідження, наприклад, родильну обрядовість може розкрити краще жінка, баба-повитуха, а таємниці мисливства – чоловік тощо). За віком склад респондентів може бути різним. Для вивчення давнього побуту бажано спілкуватися з жителями не молодшими 50-ти років. При зібранні фольклорного матеріалу слід контактувати з людьми і середнього віку, і молоддю (наприклад, твори дитячого фольклору – мирилки, страшилки, лічилки, ігри, деякі табу і повір'я, бувальщини тощо – можна почути із дитячих вуст).

Важливо, щоб респонденти були родом із досліджуваного населеного пункту. В окремих випадках, коли це умотивовано метою дослідження (наприклад, вивчення міжетнічних стосунків та ін.), доцільним є спілкування з мешканцями-мігрантами.

Бажано, щоб інформування здійснювала людина без вищої освіти, особливо, педагогічної. Вважається, що зібрана етноінформація, у цьому випадку, буде «чистішою».

Для дослідження окремих локальних традицій, наприклад, різних видів ремесел та промислів – гончарство, вівчарство, мисливство тощо, бажано розшукати респондентів – майстрів, які володіють їх давніми традиціями.

Складність вибору респондентів зумовлюється і певними вимогами до їх особистих якостей. Для забезпечення якості інформації респонденти повинні мати добру пам'ять (бути здатним пригадати давні події, інформацію, яка цікавить дослідника), слух (можливість оптимально розуміти співрозмовника), а також – дикцію (записана дослідником інформація, не повинна бути спотворена).

З метою вдалого вибору знавців місцевих традицій, слід звернутися за порадою до представників адміністрації села, місцевої інтелігенції (голови сільради, учителів, краєзнавців, працівників закладів культури тощо).

Опитуванню респондентів має передувати *ретьельна підготовка*. До зустрічі зі старожилами дослідник має ознайомитися з літературними джерелами з означеної проблеми (теми), з результатами досліджень попередників у обраному напрямку. Наприклад, дослідник традиційної обрядовості повинен чітко знати структуру обряду, який досліджує, бути обізнаним у варіативності проведення обрядових епізодів, їхнього словесного супроводу, учасників дійства та інше.

Слід брати до уваги, що дослідження кожного явища має свою специфіку. Наприклад, дослідження родильної обрядовості потребує особливої довірливості в стосунках між респондентом і дослідником.

Структурно робота з респондентом (респондентами) передбачає:

- 1) привітання, представлення себе, повідомлення мети візиту;
- 2) створення оптимального мікроклімату спілкування, мотивації;
- 3) паспортизація інформації;
- 4) безпосередньо бесіда (діалог або полілог);
- 5) слова подяки і прощання.

Рекомендації до кожного з зазначених епізодів роботи із респондентами

1. Знайомлячись із респондентом, слід повідомити мету свого візиту, не вдаючись до глибоких наукових пояснень. Наприклад: «Ми – студенти Інституту історії, досліджуємо давні звичаї та традиції, історію вашого села...»;

2. З метою мотивації бесіди можна повідомити, що готуватимете книгу (статтю), присвячену зібраному матеріалу, адже надані цінні відомості дійсно в подальшому можуть бути використані в наукових та науково-популярних публікаціях, виданнях. Зазвичай старожили з відповідальністю ставляться до діалогу, коли усвідомлюють, що їхня участь «врятує» місцеву культуру від забуття;

3. Не слід починати відразу активно ставити респондентові питання, які вас цікавлять. Важливо дати інформатору можливість прокоментувати ваш візит, своє ставлення до такого роду спілкування тощо.

Для вдалого опитування неабияке значення має атмосфера, в якій проходить розмова з респондентом (групою респондентів), тому важливим завданням дослідника є *створення відповідної комфортної атмосфери*, в якій у людини з'явиться бажання «розкритися».

Досягнення зазначеної мети передбачає наступні дії:

1. Для спілкування слід обирати зручний для респондента час. Якщо дозволяє ситуація – ліпше домовлятися про зустріч заздалегідь;

2. Спілкуватися з респондентом слід ввічливо, доброзичливо, ставлячись до нього, його побуту та інформації, яку він повідомляє, з повагою та серйозністю;

3. Не слід підкреслювати свій статус – освітній чи соціальний;

4. Говорити з інформатором бажано його мовою – місцевим діалектом, що сприятиме легшому психологічному прийняттю «чужої» людини у «світ своїх» і забезпечить розкутість у спілкуванні;

5. Запитання слід формулювати доступно, уникаючи наукової або малозрозумілої респондентові лексики;

6. Використовувати контакт очей: розповідати легше у випадку, коли співрозмовник уважно і зацікавлено слухає, а не відволікається на записування інформації – для цього має використовуватися диктофон. Проте, диктофон також не повинен відволікати на себе увагу респондента;

7. Розмова має бути невимушена, не слід перевтомлювати інформатора.

Господарям буде приємно, якщо, завітавши до оселі, ви проявите цікавість до рушників, які майстерно вишила господиня, або до фотографій, розташованих на стіні тощо. Можна запропонувати допомогу по господарству.

В основі *методу комплексного аналізу* лежить підхід до етносів, їх етногенезу, культури і побуту як до неповторних міжпоколінних людських спільнот із своєю внутрішньою мозаїкою і складною соціальною структурою. Щоб дати достатньо повну характеристику етнічних спільнот, дослідники проводять комплексні польові експедиції. При їх проведенні прагнуть зібрати достатню кількість матеріалу, який дав би змогу скласти детальну характеристику етносів. Але науково описати і характеризувати будь-яку з етнічних спільнот окремії науці не під силу. Тому етнографія широко використовує фактичні дані і висновки інших наук, зокрема: археології,

антропології, історії, фольклористики, лінгвістики, географії, зоології, ботаніки, мистецтвознавства, релігієзнавства та інших. Отже, суть методу комплексного аналізу зводиться до широкого використання даних етнографії у поєднанні з матеріалами і висновками інших наук.

В основу *методу пережитків* покладено факт, що в культурі кожного народу зберігається чимало залишкових явищ (пережитків) культури і побуту попередніх історичних епох у вигляді традиційних звичаїв, обрядів, вірувань, звичок, норм поведінки і виховання, художніх смаків та інше. Спираючись на них, можна вести не лише реконструкцію окремих явищ традиційно-побутової культури більш ранніх історичних епох, а й повністю відтворити культурно-побутові комплекси.

Під пережитками розуміють обряди, звичаї, уявлення, котрі, будучи в силу звички перенесені з однієї стадії культури, якій вони властиві, в іншу, більш пізню, є живими свідченнями або пам'ятками минулого. І.Я. Франко тлумачив пережитки як залишки соціального організму попередньої епохи, які можуть видозмінюватись, відроджуватись і функціонувати як складова частина живої соціальної системи. Пережитки можуть мати одне з трьох значень: а) бути незмінними залишками попередніх історичних епох; б) бути звичаями, обрядами, віруваннями і поглядами, що у процесі змін пристосувалися до нових умов; в) бути заново відродженими традиціями. Спираючись на метод пережитків, можна відтворити особливості функціонування попередніх суспільств. Метод пережитків є універсальним, так як пережитки дають лише загальні вказівки на історичне минуле народів. На їх основі не можна відтворити традиційно-побутового комплексу етносів.

Порівняльно-історичний метод дає можливість виявити особливе і загальне в розвитку етносів та їх культури, з'ясувати причини цих спільностей і відмінностей, уточнити генезу і поширення окремих явищ матеріальної, духовної і соціальної культури, пояснити причини і процес формування історико-етнографічних областей, вивчити етногенез народів, реконструювати історію первісного суспільства та інше.

Сучасний порівняльно-історичний метод розглядає етноси та їх культури як цілісні системи, враховує як загальні тенденції їх розвитку, так і вплив місцевих факторів на складання особливостей їх традиційно-побутової культури. Нині застосовуються три види порівнянь: історико-генетичні, історико-типологічні та історико-дифузійні. Історико-типологічні порівняння проводять при вивченні компонентів культури етносів, які побутують і нині, так і тих, які відтворюються на основі різноманітних джерел. При цьому в генетично споріднених культурах виявляють схожі компоненти, вивчають їх генезу до виявлення архетипів, окреслюють і картографують ареали їх поширення.

Метод типологічного аналізу є загальноприйнятим і універсальним методом систематизації й аналізу емпіричного матеріалу. Він дає змогу виділити з масового фактичного матеріалу загальні особливі, схожі і однакові явища традиційно-побутової культури, згрупувати їх в окремі системи чи цілісності. Головним поняттям методу є тип – побудована дослідником ідеальна

модель, яка передає найбільш істотні ознаки і риси досліджуваних явищ, об'єктів чи етнічних спільнот. При цьому відкидають значну кількість другорядного і неістотного фактичного матеріалу. Етнологія користується такими процедурами типологічного аналізу, як класифікація, типологізація і періодизація. Типологічний аналіз як своєрідний метод наукового дослідження дає добрі результати тоді, коли поєднуються всі названі вище процедури аналізу. Таке поєднання не лише аналізує вже зафіксовані явища традиційно-побутової культури, але й виявляє конкретні об'єкти, які ще не зафіксовані і не вивчені наукою.

Серед основних методологічних правил польової роботи, які є усталеними в етнографічній практиці, можна було б назвати наступні:

- пояснити, з якою метою ви збираєте інформацію;
- завжди питати дозволу записувати розповідь на диктофон (так само, як застосовувати фото-, відеоапаратуру). Якщо співрозмовник не бажає, щоб ви користувалися диктофоном, треба підкоритися і занотувувати його розповідь;
- поводити себе чемно, а це означає дотримування правил етикету, демонстрування уважності та люб'язності до людини (в нашому випадку – до респондента). Ввічливість – це вміння шанобливо і тактовно спілкуватися з людьми, це вираження хороших манер;
- переконатися, що респондент розуміє мету вашого візиту і дає дозвіл на подальше використання цього матеріалу (для цього навіть існують спеціально розроблені форми, які заповнюються учасниками інтерв'ю після його закінчення);
- якщо респондент просить його ім'я вилучити з записів – це треба зробити, але вказати, що дія зроблена за бажанням респондента;
- не бути формальним: безумовно, є інформація, яку б ви воліли отримати за будь-яку ціну, але головною залишається умова бачити свого співрозмовника, так би мовити, у «людському вимірі»;
- треба прикласти максимум зусиль, щоб допомогти респонденту подолати відчуття дискомфорту, страху (в разі наявності) під час інтерв'ю. Демонстрація надзвичайної зацікавленості в тому, про що говоритиме ваш співрозмовник, справить приємне враження й зніме напруження;
- слід бути терплячим. Розповідь про те, що, на перший погляд здається зайвим, допоможе оповідачу відчувати себе комфортно, а вам – ненав'язливо направити розмову в потрібне русло;
- ніколи не використовуйте «спеціальну» лексику, що створює певний дискомфорт;
- якщо ви користуєтеся нотатками – намагайтесь їх відтворювати по пам'яті; записи використовуйте, по-можливості, рідше;
- уникайте формулювати питання, на які можна відповісти: «Так» чи «Ні». Найкращий спосіб отримати повну інформацію – це запитати: «Як ви думаєте?».

З метою подальшого упорядкування та систематизації зібраного етноматеріалу його слід *паспортизувати*. Кожен аудіо-, відеофайл має бути паспортизованим, тобто перш, ніж розпочати запис опитування респондента на

аудіо-, відеоносії, дослідник повинен надиктувати власним голосом таку інформацію: дата і місце запису, ким записано. Наприклад: «Записано 22 вересня 2012 року в селі Вербівка Менського району Чернігівської області Тронкіною Тетяною Миколаївною».

У процесі систематизації та упорядкування отриманої експедиційної інформації до кожного протоколу опитування респондентів повинні долучатися такі відомості про респондента:

1. Прізвище, ім'я, по-батькові.
2. Рік народження.
3. Місце народження.
4. Освіта.
5. Рід діяльності.

Власне опитування може проводитися індивідуально (один респондент) і у формі колективної бесіди (кілька респондентів).

Вибір форми залежить від специфіки досліджуваного етнічного явища чи реалії. Дослідження об'єктів, пов'язаних із сакральним чи інтимним світом, доцільніше проводити у формі індивідуального опитування, а, наприклад, пісенний фольклор або інформацію про дозвілля молоді – колективного, оскільки в колективі учасники почуваються розкутіше і гуртом легше погоджуються виконати пісні, на що сольо, можливо, не наважилися б. Колективна форма опитування є доцільною і в процесі активізації в пам'яті старожилів інформації, яка стосується колективно пережитого.

Створення в процесі комунікації контексту життєвого досвіду завжди сприяє ліпшому пригадуванню респондентом інформації, а також невимуженості діалогу. Тому, беручи до уваги характер дослідницької теми, слід розпочати бесіду з розмови про певний період життя респондента, який з нею пов'язаний. Якщо, наприклад, дослідника цікавить обрядовість, то можна розпочати запитувати про дитинство респондента (які свята шанувалися в родині, його участь у них тощо), роки юності і т. ін. При дослідженні певного ремесла можна поцікавитися у майстра передісторією захоплення ним.

Формулювати питання слід чітко і ясно. Якщо співрозмовник питання не зрозумів, варто вдатися до перефразовування. Іноді, з метою допомоги респонденту сформулювати свою думку, доцільним є використання можливих аналогічних відповідей, сприяючи у такий спосіб, пригадуванню інформації, характерної для його місцевості (наприклад: «Що у вас роблять, щоб чужі люди не зурочили роботу? Може, кажуть: «Сіль тобі в очі»? Чи щось інше роблять?»).

Дослідник повинен бути добре обізнаним з матеріалом із суміжних тем, оскільки іноді в процесі опитування літні люди, відповідаючи на одне із поставлених запитань, відволікаються і, самі не помічаючи, переходять в розповідь про іншу проблему. У такій ситуації дослідник повинен зуміти тактовно, але наполегливо, за допомогою допоміжних питань, повернути співрозмовника до бажаної теми.

У випадку, коли респондент не готовий розповісти очікувану інформацію, але у змозі навести відомості про інші важливі для етнографа явища, цим слід скористатися.

У процесі опитування слід зважати на особливості пам'яті в літньому віці: іноді доцільно дати респондентові час на пригадування інформації, продовжуючи опитування і зазначивши, що до призабутої теми повернетеся згодом або під час наступної зустрічі.

Якщо у мовленні респондента трапляються діалектні малозрозумілі слова, їхнє значення необхідно уточнювати у інформатора та ретельно занотовувати, роблячи посилання на сучасне значення таких слів.

На етапі завершення зустрічі доречною буде подяка респондентові за згоду на зустріч (бесіду), за надану важливу для дослідження інформацію, приділений час (дослідник має усвідомлювати, що людина робить послугу, якщо відкладає свої справи, щоб приділити час гостю) тощо.

Для фіксації даних про об'єкти матеріальної культури (архітектура, вишивка, килимарство, одяг тощо) використовують *графічні методи: малювання, креслення, копіювання, та фото-, відеофіксацію*. У зв'язку із цим дослідник повинен мати елементарні навички малювання і креслення, а також фото- і відеознімання (вміти дібрати вдалий ракурс, освітлення).

Плани будівель, викрійки одягу тощо виконують папір-«міліметрівки». Фіксація малюнку вишивки, орнаменту, розпису виконується шляхом копіювання його на папір-кальку. Для передання кольорової гами візерунка використовуються кольорові олівці. Проте, на сьогодні краще використовувати сучасні технічні засоби.

З метою опрацювання отриманих етнографічних матеріалів використовуються *комплексний, системний аналіз, узагальнення, класифікація, зіставлення*, а також *статистичний* (наприклад, для обробки даних етнодемографічного характеру про релігійний склад мешканців села, склад сімей та ін.) та *реконструктивний методи*.

ЗВІТ ПРО РЕЗУЛЬТАТИ ЕТНОГРАФІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Останні дні практики (кількість днів визначають керівники практики) рекомендовано присвятити обробці зібраного матеріалу, його систематизації та впорядкуванню. Реалізація цього завдання досягається за умови колективної роботи членів експедиційної групи: спільного прослуховування аудіозаписів та переглядання відео, заповнення щоденника, пригадування деталей індивідуальних спостережень, уточнення паспортизаційних даних, узагальнення, висновки тощо.

Звіт студента про проходження етнографічної практики включає наступну інформацію: місце та термін проходження практики; напрямок дослідження, кількість питань в опитувальнику; кількість респондентів; узагальнення зібраних відповідей на кожне питання; виголошення питань, які залишилися без відповідей та припущення дослідника або пояснення респондентів (якщо вони є) – чому виникли труднощі з відповіддю на ці питання; висновки щодо обраного напрямку дослідження: досягнення мети, значення отриманої інформації, науковий аналіз матеріалів, порівняльна характеристика, можливості щодо використання отриманих матеріалів результатів; підпис студента.

Захист етнографічної практик проходить у два етапи: I етап – перевірка керівниками практики поданих студентами матеріалів та рекомендація їх до захисту; II етап – безпосередньо захист, на якому студенти презентують історію досліджуваного населеного пункту, звітують про зібрані етнографічні матеріали.

Звітна конференція – відкритий захід, на який запрошується керівництво, викладачі та студенти Інституту історії, працівники місцевих музеїв, учні міських шкіл тощо. Керівники практики, за згодою керівництва Інституту, відзначають найкращі наукові доповіді студентів та рекомендують їх до друку у студентському науковому збірнику. Під час звітної Конференції студенти, окрім доповідей та відео-презентацій, готують виставку зібраних зразків матеріальної культури, виконують фольклорні твори, записані під час практики, демонструють фрагменти календарної та родинної обрядовості тощо. Продовженням етнографічної експедиції може бути написання студентами статей, кваліфікаційних робіт тощо, які засвідчать набуття навиків аналізувати наукову, монографічну, періодичну літературу, працювати з архівними матеріалами, результатами польових досліджень, узагальнювати теоретичні та емпіричні дані, використовувати значний арсенал методів наукового дослідження та робити аргументовані висновки.

Всі дослідження відображають реальний стан народної культури регіону, рівень фольклорної пам'яті респондентів, висвітлюють перспективи їхнього збереження.

Керівники етнографічної практики після проведення Конференції звітують керівництву Інституту про проходження студентами 2 курсу етнографічної практики (Додаток В).

ЛІТЕРАТУРА

Артюх Л.Ф. Українська народна кулінарія: історико-етнографічне дослідження. К. : Наукова думка, 1977. 160 с.

Балушок В. Обряди ініціацій українців і давніх слов'ян. Львів – Нью-Йорк : Вид-во М.П.Коць, 1998. 216 с.

Баран В.Д. Черняхівська культура. К. : Наукова думка, 1981. 264 с.

Борисенко В. Весільні звичаї та обряди на Україні. (Історико-етнографічне дослідження). К. : Наукова думка, 1988. 192 с.

Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців. К. : Унісерв, 2000. 191 с.

Глушко М. Методика польового етнографічного дослідження : навч. посіб. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 288 с.

Етнографія України. Методичні рекомендації для студентів історичного факультету. Укладач Л. І. Шаповал. Полтава, 2011. 86 с.

Кожолянюк Г. П. Шестаков Ю. П. Етнографічні експедиції та етнологічна практика : Навч. посіб. Чернівці : Рута, 2000. 64 с.

Кравець О. М. Сімейний побут і звичаї українського народу: історико-етнографічний нарис. К. : Наукова думка, 1966. 198 с.

Культура і побут населення України / За ред. В. І. Наулка. К. : Либідь, 1993. 288 с.

Лозинський Р. Напрямки та методи етногеографічного дослідження міського населення // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. Випуск 2 (10). С. 76–80.

Лозко Г. Українське народознавство. К. : Зодіак–ЕКО, 1995. 368 с.

Макарчук С. А. Етнографія України : Навчальний посібник. Львів : Світ, 2004. 520 с.

Матейко К. І. Український народний одяг. К. : Наукова думка, 1977. 222 с.

Ніколаєва Т. Історія українського костюма. К. : Либідь, 1996. 176 с.

Самойлович В.П. Українське народне житло. К. : Наукова думка, 1972. 32 с.

Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка: Навчально-методичний посібник. К. : ІЗМН, 1997. 232 с.

Стельмащук Г. Г. Традиційні головні убори українців. К. : Наукова думка, 1993. 240 с.

Що таке етнографічне дослідження? [Електронний ресурс]. Режим доступу

http://www.marketagency.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=760&Itemid=555

КОДЕКС ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ЕТНОГРАФА

Прийнятий Міжнародним науковим братством українських етнографів, антропологів, демографів 1992 року

1. Виявляючи відданість етнографічній науці, етнограф має проїнятися глибокою повагою та занепокоєнням долею народу, що ним вивчається, чутливістю до його цінностей та інтересів, вірою у нього.

2. Етнографу слід усвідомити ключовий постулат: щоб будувати новий світ, потрібно знати минуле, котре підтверджує ідею про єдність людства за всього його етнічного розмаїття; отже, він має проїнятися почуттям відповідальності за долю всієї людської цивілізації перед загрозою глобальних соціально-культурних катастроф та міжнаціональних конфліктів.

3. Повертаючи народів отримані від нього ж інформацію та знання: не нашкодь йому; не формулюй проблему там, де її не бачить сам народ; не бери на себе функції самого народу.

4. Не роби собі кумира зі свого народу, своєї релігії, своєї культури. Знай, що всі люди потенційно рівні. Хто знає один народ – не знає жодного народу, хто знає одну релігію, одну культуру – не знає жодної.

5. В силу того, що етнографія логічно підводить до висновку про мінливість і водночас про спадковість будь-якого погляду, усякого явища суспільного життя, етнограф повинен бути ворогом будь-якого консерватизму, як і усякого нігілізму.

6. Не профануй науки, не паплюж етнографії кар'єризмом: справжнім етнографом може бути лише той, кого живить ентузіазм у науці, любов до людства і до людини.

7. Не промовляй неправдивого свідчення на ближнього свого, на інші народи, на їхній характер, обряди, звичаї. Люби ближнього більше, ніж самого себе.

8. Не вбивай науки фальсифікацією фактів, поверховими, неточними спостереженнями, скороспілими висновками.

9. Шануй великих попередників, учителів у науковому та громадському житті, аби й тебе шанували по заслугах твоїх.

10. Етнографія – вінець усіх гуманітарних наук, оскільки вона всебічно вивчає всі народи і все людство у його минулому та сьогоденні з гуманістичних, людських позицій.

Затверджено
Рішенням правління
Національної спілки краєзнавців України
12 червня 2009 року, протокол № 2

К О Д Е К С **професійної етики краєзнавця**

1. Члени Національної спілки краєзнавців України, як професійні творчі працівники, у своїй діяльності дотримуються Конституції України, законів України „Про професійних творчих працівників і творчі спілки”, „Про об'єднання громадян” та інших законодавчих актів України, Статуту національної спілки краєзнавців України та Кодексу професійної етики краєзнавця.

2. У своїй науково-дослідницькій роботі краєзнавець зобов'язаний дотримуватись наукових підходів, всебічного розгляду обраних тем чи проблем та об'єктивного і достовірного їх викладу. Краєзнавець є активним поборником професійного вивчення минулого рідного краю, активного використання документальної та джерельної бази, попередніх напрацювань вітчизняних та зарубіжних учених.

Краєзнавцем не може бути дослідник, котрий вивчає історію вибірково чи фрагментарно, у своїх поглядах піддається кон'юнктурним впливам, спотворює істинний перебіг досліджуваних подій, не гребує догодженням поверховим псевдонауковим догмам та політичним замовленням.

3. Краєзнавець повинен знати, активно захищати і пропагувати правдиву історію власного народу та рідного краю, бережливо ставитись до пам'яток історії та культури, національних парків та природних скарбів України, національних святинь, на місцевому рівні постійно цікавитись станом їх збереження, не оминати без уваги жодного факту їх руйнування, знищення, умисного або неумисного пошкодження, вживати усіх законних заходів до їх належного утримання чи збереження.

4. Члени Спілки повинні бездоганно володіти державною мовою України, всіляко запроваджувати і захищати її у повсякденному житті, гордитись своєю мовою, культурою, історією.

5. Краєзнавець зобов'язаний безкорисливо служити обраній творчій справі, жертвувати власними інтересами в ім'я спільної справи, проявляти скромність, працелюбність та наполегливість, гідно нести високе звання літописця рідного краю.

6. Член Національної спілки краєзнавців України має бути взірцем інтелігентності, ерудиції, шанобливого ставлення до історії, культури, мови та релігії інших національностей, які своєю долею пов'язані з Україною.

7. Професійний краєзнавець має на високому суспільному рівні самовідданою працею доводити свою приналежність до професійної творчої спілки з національним статусом, в усіх державних та громадських установах

гідно представляти професійні інтереси Спілки в цілому та окремих осередків і їх членів.

Кожен з тих, хто належить до лав Національної спілки краєзнавців України, повинен пам'ятати про свою особисту високу місію у справі духовного відродження української нації, про надзвичайне довір'я ідейних соратників по Спілці та відповідальність перед майбутніми поколіннями українців.

8. Патріотизм, професійність, принциповість, послідовність, незламність духу та наполегливість мають бути визначальними рисами кожного краєзнавця. Члени Національної спілки краєзнавців України мають володіти важливими професійними навичками талановитого організатора і переконливого співбесідника, здібного ватажка, який уміє організувати оточуючих на важливі для українського суспільства справи.

9. Кожен член Спілки зобов'язаний розвивати краєзнавчий рух України, ретельно і турботливо підбирати здібних краєзнавців для нового поповнення Національної спілки, надавати постійну увагу обдарованій молоді, зміцнювати і захищати авторитет своєї професійної творчої організації, налагоджувати та підтримувати партнерські зв'язки з іншими національними творчими спілками.

10. Порухення чи нехтування положеннями Кодексу професійної етики краєзнавця, завдання моральної шкоди діловій репутації та авторитету Національної спілки краєзнавців України з боку окремих членів, їх персональні справи повинні ретельно і всебічно розглядатись на засіданнях Ревізійної комісії або Комісії з професійної етики правління НСКУ.

За їх висновками та з врахуванням тяжкості провини можуть ставитись питання про виключення згадуваних осіб з членів Національної спілки краєзнавців України та доведення інформації про це до громадськості.

ДОДАТОК А

Рекомендації відомого українського етнографа кінця ХІХ ст. українського ученого зі світовим іменем, доктора Сорбони і Петербургського університетів, лауреата багатьох міжнародних премій – Федора Кондратовича Вовка для збирачів відомостей з народної культури, які і сьогодні лишаються актуальними:

1. «При описі кожної речі подавати локальну назву її і кожної з її частин, які б дрібні вони не були.

2. Подавати міру (вагу) кожної речі, по-спроможності, десятичну (метричну)...

3. До опису кожної речі додавати її фотографію або малюнок, а коли йдеться про виясненіє яких пристроїв, будівлі тощо, то й малюнок схематичний (поперечний і вздовжний, перекрій або план) по спроможності, з масштабом.

4. Не вважати на артистичне виконання таких малюнків, дбаючи тільки про те, щоб можна було їх зрозуміти.

5. Малюнки і плани і т. ін. робити на окремих листках, визначаючи кожну частину числами або літерами, котрі мають бути вияснені в тексті.

6. Не нехтувати ніякими дотичними до побутової техніки оповіданнями, віруваннями, забобонами».

Джерело: Олена Таран. Федір Вовк – про місце в історії української антропології (до 160-річчя від дня народження). Журнал «Народна творчість та етнографія», №2, 2007

ДОДАТОК Б

Зразок розшифровки експедиційних фольклорних аудіоматеріалів

Аудіозапис Позняк – Турья – 2010

прізвище збирача – місце запису – рік запису

Шифр Лозко – 2013

прізвище розшифрувальника – рік розшифровки

Експедиція Навчально-науковий інституту історії та соціогуманітарних

назва навчального закладу, на базі якого проводилося дослідження

дисциплін імені О. М. Лазаревського

Хто записав: Позняк Наталія Володимирівна (П.Н.)

Місце запису: с. Турья, Щорського р-ну Чернігівської області

Дата запису: 14.10.2010

Інформатори:

1. Мороз Олександра Федорівна (М.О.), 1930 р.н., родом із села Турья Щорського району, колгоспниця

2. Лузан Анна Никифорівна (Л.А.), 1921 р.н. родом із с. Турья Щорського району, швачка

1. Інформація: Про дитячі розваги

П.Н. Згадайте будь ласка, коли Ви були маленькою, як ви розважалися, у що Ви грали? Які у вас були забавки?

М.О. Ми жили на отшибі, дак там не було маленьких ні дітей, нікого, нікого.

П.Н. Ну, а з братом Ви гралися в якісь ігри, які забавки були, іграшки може якісь самі робили?

М.О. Де там були ті іграшки? Де ми їх бачили?

П.Н. Тобто Ви й самі нічрго не робили, там ляльки...

М.О. Ну... З тряпки зробиш ляльку да й няньчиш....

...

2. Інформація: Про колискові пісні

П.Н. А Ви знаєте колискові пісні? У вас співають, коли дитину вкладають спати?

М.О. Ну співали ж «ой люлі-люлі дитя моє, нада спатки»

П.Н. А може знаєте як «чукали», забавляли дітей, примовляли якісь примовки?

М.О. Примовляли, та я вже позабувала їх.

...

У такий самий спосіб оформлюється розшифровка аудіофайла до кінця запису і завершується структурою отриманого матеріалу.

ДОДАТОК В

Звіт
навчальної етнографічної практики
студентів 2 курсу спеціальності «Історія» денної форми навчання
Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних
дисциплін імені О. М. Лазаревського

Етнографічна навчальна практика проводилася на 2 курсі в IV семестрі зі студентами спеціальності «Історія». Тривалість практики становила 2 тижні: 01.07. – 14.07. 20.. р. Загальна кількість студентів 2 курсу – ... чол.

Бази практики: 1) .....

2) .....

3) .....

Згідно Наказу від ..... № ..... про організацію і проведення навчальної етнографічної практики студентів 2 курсу спеціальності «Історія» було затверджено розподіл студентів за базами практики, а також керівників-методистів.

Перша група студентів складала ..... чол. по дослідженню **традиційної матеріальної та духовної культури** населення Чернігівщини. Керівник-методист – к.і.н., доцент кафедри археології, етнології та краєзнавчо-туристичної роботи ..... Об'єкт дослідження – ..... (назва населеного пункту).

Друга група – .....чол. по дослідженню **традиційної матеріальної та духовної культури** ..... (м.б. виїзд за межі Чернігівщини, робота безпосередньо в музейних або архівних фондах м. Чернігова, Ніжина тощо). Керівник-методист – к.і.н., викладач кафедри археології, етнології та краєзнавчо-туристичної роботи ..... Об'єкт дослідження – ..... (назва пункту дослідження).

Частина студентів (.....чол.) проходили практику за індивідуальним завданням у зв'язку із сімейними обставинами та за станом здоров'я.

... червня 20.... р. було проведено керівниками практики інструктивно-методичну Конференцію з питань організації та проведення практики та інструктаж з техніки безпеки зі студентами.

Керівниками-методистами було розроблено методичні документи для студентів і маршрути експедицій, що дало змогу справитись з поставленими метою і завданнями практики (зібрати якомога більше польових етнографічних матеріалів, сакральних пам'яток, карт мікротопонімів населених пунктів, зібрати артефакти, фото і відео документи тощо). Кожен студент був забезпечений необхідною методичною літературою – запитальником щодо теми опитування.

Організаційна та експедиційна робота етнографічної практики пройшла успішно. Позитивною рисою практики є можливість ґрунтовно та всебічно вивчити певні локальні прояви громадського і родинного побуту, звичаєвого

права, обрядової сфери та інших елементів духовної культури населення досліджуваних населених пунктів.

Збір етнографічного матеріалу студенти-практиканти проводили кущовим (можливо – іншим) методом з маршрутним обстеженням. В результаті проходження практики студентам сподобалось збирати польові матеріали серед сільського населення, застосовуючи вміло методи польових етнографічних досліджень: інтерв'ю, опитування та ін. *В перспективі керівниками-методистами завчасно до практики планується розробити анкети-бланки мешканцям населених пунктів для визначення меж розповсюдження тих чи інших явищ традиційної культури. Анкетне обстеження є найефективнішим під час вивчення проявів сучасної етнокультури або таких культурних елементів, що зникли не так давно і ще продовжують триматися в пам'яті респондентів старшого покоління.*

Незважаючи на успішну методичну частину експедиційної роботи варто звернути увагу на недоліки в організаційній роботі етнографічної практики, які стосуються фінансового і технічного характеру. Фінансова проблема – університет не виділяє коштів для експедицій. Прохання задовольнити фінансові потреби практикантів: забезпечення транспортом, проживання, харчування, закупівля технічних засобів (диктофонів, фотоапарату тощо). Всі студенти-практиканти разом із керівниками-методистами не були фінансово забезпечені, а проживали, харчувалися і оплачували транспорт за власний кошт.

Після закінчення практики кожен студент здав папку документів (електронний і паперовий варіанти): звіт, польовий щоденник, коротка інформація про населений пункт, топографічна карта населеного пункту, сакральні пам'ятки населених пунктів, аудіо-та відеозаписи, паспорт респондентів із живим текстом тощо, що було передано в *Науковий етнографічний архів Інституту історії, що діє при кафедрі археології, етнології та краєзнавчо-туристичної роботи.*

....09. 20.... р. відбувся успішний захист практики студентами на науково-практичній Конференції перед комісією кафедри археології, етнології та краєзнавчо-туристичної роботи. До складу комісії увійшли завідувач кафедри проф....., керівники практики і викладачі кафедри. Всі студенти практику захистили успішно. Оцінки за практику внесені керівниками практики до заліково-екзаменаційної відомості й до залікової книжки кожного студента за підписами їх керівників.

ДОДАТОК Д

**Зразок «Опитувальника»,
присвяченого дослідженню питання «Повсякденна їжа українців»
(характерна для жителів певної місцевості)**

1. Яка з рідких страв відома в Седневі й готується (готувалася) найчастіше: юшка, борщ, куліш, капуста, затірка, розсольник, холодний борщ тощо?
2. Опишіть, яку страву з перерахованих готували (готують зараз) у Вашій родині?
3. Чи відрізняється теперішня страва від давньої (компонентами, технологією)?
4. Звідки Ви знаєте рецепт названого Вами блюда (мами, бабусі, сусідів тощо)?
5. Як часто варять названу страву та коли їдять (на сніданок, обід, вечерю)?
6. Назвіть приказки, прислів'я, загадки, легенди, анекдоти, *пісні* про назване блюдо.
7. З чого роблять (робили) у Седневі кисіль (житнього, пшеничного борошна чи ін.)? Як і чим заквашують (ягоди, підквашене тісто)?
8. Чи готують молочний кисіль?
9. Чи відрізняється давній спосіб приготування киселю від сьогоденішнього?
10. Чи відомий Вам «жур» (джур)? З чого його готують (готували)?
11. Яка різниця між журом і киселем?
12. Які звичаї (забобони, легенди) пов'язані з цією стравою?
13. Чи готували (готують) у селі «квашу»? З чого і чим заквашували?
14. Чим кваша відрізняється від киселю?
15. Чи знаєте Ви перекази, загадки, приказки тощо про квашу?
16. Які ще види рідких (перших) страв зустрічаються в Седневі? Опишіть.
17. Чи готували (готують) страви з пророщеного зерна? З квашених продуктів збіжжя?
18. Чи знаєте Ви, що таке «путря», «зубці»?
19. Що таке «солод»? Що виготовляли (виготовляють) з нього?
20. Чи готували (готують) в Седневі «саламаху» («солوماху», «саламату»)? З чого? Як і з чого?
21. Чи знаєте Ви, що таке «тетеря», «рябко»? Опишіть страву.
22. Чи готували «лемішку»? Опишіть страву. З якою приправою їдять і коли?
23. Чи готували «галушки»? Як і з якого борошна?
24. Чи знаєте Ви приказки, перекази тощо про галушки?
25. Як готували (готують) локшину? Чим відрізняється локшина від голушок?
26. Чи знаєте Ви приказки, перекази тощо про локшину?

27. Що таке «затірка»? Як її готують? Чим відрізняється від галушок і локшини?
28. Чи знаєте Ви приказки, перекази тощо про затірку?
29. Назвіть крупи, з яких роблять в селищі кашу? Як готували (готують)?
30. Яку кашу найбільше любить населення?
31. Чи їли (їдять) в селищі каші як другу страву?
32. Які страви і з якої крупи виготовляють (виготовляли) у Вашій родині?
33. Як називаються каші з проса та який їх спосіб приготування?
34. Як називається пшоняна мука та що з неї печуть (варять)?
35. Як називаються супи, юшки з пшона («куліш», «ягли»)?
36. Чи мололи ячмінь на борошно? Що виготовляли (виготовляють) з ячного борошна?
37. Як називають супи, юшки з пшона, з ячної крупи? Чи готували у Вас (готують)?
38. Чи варили (варять) житню кашу, квашу у Вашій родині?
39. Чи виготовляли страви з житнього борошна?
40. Чи виготовляли крупу з пшениці? Чи споживають такі крупи сьогодні?
41. Які страви готували з пшеничного борошна? Як вживали?
42. Яку кашу варили з пшениці? Опишіть. Як називається така каша?
43. Чи товкли в селі кукурудзу на крупу? Чи мололи кукурудзу на борошно?
44. Як готували кашу з кукурудзи?
45. Чи готували (готують) з кукурудзяного борошна «малай», «мамалігу»? Опишіть.
46. Чи деруть (драли) в Седневі гречку на крупу? Чи мололи гречку на борошно?
47. Описати спосіб виготовлення каші з гречки.
48. Назвіть приказки, примовки, легенди, анекдоти тощо про гречку. (Приклад: «Стрибати в гречку»).
49. Чи знають в Седневі страви з круп в листі? (Голубці) Яке листя застосовують, чим начиняють?
50. Чи змінювався спосіб приготування голубців за останні роки?
51. З якого борошна виготовляли (виготовляють) млинці?
52. На чому замішували (замішують)? Назвіть відомі Вам рецепти.
53. На якому посуді смажили (смажать)?
54. Чим начиняли? З чим їли? Як їдять сьогодні?
55. Що таке налисники? Як їх готують? Чи часто вживають?
56. З якого борошна виготовляли оладки?
57. Чим відрізняються млинці від оладок?
58. З якого борошна готували (готують) пампушки?
59. На якому начинні пекли? З чим їли?
60. Що таке «балабуха»? З якого борошна готували?
61. В чому печуть балабушки? З якою приправою їдять (їли)?
62. З якого борошна замішують тісто на вареники? Чим начиняють?

63. Як варять? В чому подають?
64. Назвіть приказки, прислів'я, загадки, перекази, легенди, *пісні*, пов'язані з варениками.
65. Чи часто вживали (вживають) картоплю в родині?
66. Які страви з картоплі Ви знаєте (картопля варена, смажена, тушкована, картопляники, деруни тощо)?
67. До яких страв входила картопля як основний складник чи як додаток?
68. Як називають картоплю у вашій місцевості (наприклад, бульба)?
69. Чи здійснюють якісь ритуальні дії при посадці чи вигортанні (копанні) картоплі?
70. Які ви знаєте про картоплю легенди, перекази тощо про картоплю?
71. Які молочні продукти вживаються в вашому селищі?
72. Молочні продукти яких тварин найбільш популярні?
73. Які каші варять на молоці? Коли їх подають: на сніданок, обід, вечерю?
74. Яке молоко п'ють: сире, пряжене, кисле? Як у Вас називають кисле молоко?
75. Чи готують (готували) сири? Які: кислі, солоні? Як готують (готували)?
76. Чи готували (готують) сметану? Як?
77. Чи готували(готують) масло? Як?
78. Яке начиння використовували (використовують) для виготовлення сиру, смасла, сметани, кисляку?
79. Відколи з'явилися в Седневі сепаратори?
80. М'ясо яких тварин переважно вживають в їжу?
81. Назвіть м'ясні страви, які готували (готують) у Вашій родині. Чи змінилися м'ясні страви сьогодні?
82. Якого виду приготування сала Ви знаєте на сьогодні? Яке сало переважно вживають (вживали) у Вашій родині?
83. Назвіть блюда, до яких Ви додаєте сало.
84. Які анекдоти, легенди, перекази, *пісні* тощо Ви знаєте про сало?
85. М'ясо яких тварин ніколи не вживали в їжу? Чому?
86. Яку рибу вживали (вживають) в їжу? Ловили (ловлять) її самі чи купують?
87. Як готували (готують) рибу?
88. Чи знаєте Ви якісь легенди, перекази, приказки, загадки тощо про рибу?

Щоденник

польової етнографічної практики

Кафедра історії України, археології та краєзнавства

студента _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

спеціальність, спеціалізація _____

курс, група _____

керівник, методист _____

Загальне положення про польову етнографічну практику

Польова етнографічна практика є невід'ємною складовою частиною навчального процесу студентів, які навчаються за спеціальністю 014 Середня освіта (Історія), 032 Історія та археологія. Одночасно, це одна з форм самостійної наукової роботи студентів.

Головна мета етнографічної практики – розширення знань студентської молоді з українознавчих дисциплін, набуття практичних вмінь та навичок збирання етнографічних матеріалів, оволодіння основними методами, прийомами дослідження та отримання наукової інформації.

В умовах сучасної уніфікації народної культури малих і великих населених пунктів різних регіонів України, змішання культурних традицій зібрана інформація дозволить створити відповідну базу даних минулого, зафіксувати особливості народної культури сьогодення.

Методика польових етнографічних досліджень дозволяє студентам використовувати комплексний підхід і передбачає застосування таких методів як опитування, спостереження, анкетування, інтерв'ю, порівняльно-історичний та ін. Під час збирання та опрацювання матеріалів необхідним є використання технічних засобів (диктофон, відеозапис тощо).

Практика розрахована, перш за все, на індивідуальну роботу студента, але передбачає і колективні студентські пошуки. В ході польової етнографічної практики відбувається активізація індивідуальних здібностей студентів, перевірка і застосування теоретичних знань, які вони отримали під час навчання.

Матеріали, здобуті студентами під час проходження практики, можуть у подальшому бути використані для підготовки курсових та кваліфікаційних проектів, публікацій, доповідей на наукових конференціях тощо, а зібрані експонати – поповнити експозицію краєзнавчого музею чи народознавчої кімнати будь-якого навчального закладу.

Направлення на практику

Студент _____

направляється на польову етнографічну практику до _____

_____
(Назва населеного пункту)

Керівник практики Інституту

_____

Початок практики « » _____ 20 р.

Закінчення практики « » _____ 20 р.

Відмітка про прибуття на місце проходження практик

_____
(Сільська, міська Рада; музей; школа, ін.)

М. П.

/ _____ /

(п.і.б., посада)

(підпис)

Зміст щоденника

1. Місце проведення практики, проживання під час практики (адреса).
2. План роботи студента-практиканта.
3. Анкети індивідуального опитування.
4. Інформація про населений пункт, місцевість («Опитувальник»).
5. Додаток для креслень, малюнків, схем, планів, фотокарток тощо.
6. Пропозиції студентів щодо організації та проведення етнографічної практики
7. Відгук керівника (методиста) етнографічної практики

Місце проведення практики, проживання під час практики

_____н
азва, область, район

_____

_____г
вулиця, будинок (телефон)

_____г
осподарі помешкання (організація, п.і.б.)

_____

Дата: прибув _____

            вибув _____

План роботи студента-практиканта*

План роботи передбачає включення до переліку всіх заходів, проведених студентом у період практики: з __ по __ липня 20__ року

Дата	Перелік заходів
1	2

---

* Кількість сторінок довільна

Анкета респондента*

Суб'єкт опитування _____
прізвище, ім'я, по батькові

Адреса _____
вулиця, будинок, квартира, телефон

Рік народження _____

Місце народження _____

Національність _____

З якого року проживає у цьому населеному пункті _____

Освіта _____
назва навчального закладу

Рід занять _____

Мова, якою розмовляєте і вважаєте рідною _____

Захоплення _____

Коротка характеристика інформації, яку надав респондент _____

Дата опитування «   » _____ 20   р.

_____

* Кількість анкет довільна (не менше п'яти)

«Опитувальник»

(характеристика населеного пункту, де працює етнографічна експедиція)

Відповіді на питання необхідно давати у такому порядку як вони вказані в опитувальнику. Не слід вигадувати відповіді на ті запитання, на які в даному населеному пункті їх не можна знайти. Слід пам'ятати, що мета даного опитування: ознайомлення з історією населеного пункту, загальна характеристика природно-географічного положення, етнодемографічна характеристика та з'ясування наявності тих чи інших етнографічних особливостей.

Питання

1. Назва населеного пункту. Походження назви. Дата заснування цього села (міста) чи першої згадки в джерелах.
2. Географічне положення.
3. Кількість населення.
4. Етнічний склад населення (українці, росіяни, поляки ін.).
5. Якою мовою розмовляють мешканці цього населеного пункту.
6. Чи є у цьому населеному пункті музей (тип: державний, шкільний тощо).
7. Чи мають місце урочища, святилища, топоніми, гідроніми тощо.
8. Наявність культових споруд (назва, час).
9. Характерні особливості житлового будівництва:
  - тип і конструкція житлової споруди;
  - інтер'єр і планування;
  - планувальна структура садиби;
  - розташування житла по відношенню до вулиці;
  - обряди та повір'я пов'язані з будівництвом чи новосіллям.
10. Які ремесла та промисли були розвинуті в минулому, які збереглися нині.
11. Опис народного одягу даного населеного пункту (місцевості).
12. Найбільш цікаві, на Ваш погляд, народні страви та напої (повсякденні, святкові), характерні для даної місцевості. Два – три рецепти.
13. Культ яких святих розвинутий в даному населеному пункті (ікони яких святих тут найбільш шановані); чи відомі тут пережитки дохристиянських вірувань?
14. Особливості місцевої родинної обрядовості:
  - весільні пісні;
  - пісні та обряди що виконуються при народженні дитини;
  - поховальні обряди, поминальні.
15. Обрядові дії та пісні календарного циклу.
16. Місцеві легенди, перекази.
17. Замовляння, забобони, заговори, привороти, ворожіння тощо.
18. Загадки, прислів'я, приказки.
19. Історичні пісні; думи; балади.
20. Колядки, щедрівки, частування.
21. Коломийки й інші сатиричні пісні.
22. Дитячі місцеві ігри.
23. Місцеві прикмети (календарні, побутові).
24. Пам'ятки старовини, монументального мистецтва, історичні.

«Опитувальник»*

(за обраним напрямом дослідження)

Питання, присвячені проблемі дослідження, визначаються згідно з програмою етнографічної практики. Порядок їх оголошення не може змінюватися. Проте, якщо респондент з власної ініціативи доповнює своє інтерв'ю інформацією, яка має відношення (продовжує) до тематики, практикант повинен оформити ці свідчення з поясненнями після затвердженого переліку питань «Опитувальника». Окрім того, у разі відмови респондента відповідати на якесь із зазначених у переліку питань (відсутність інформації, не розуміння проблеми, не компетентність тощо) практикант продовжує інтерв'ю, не змінюючи порядок (нумерацію) питань «Опитувальника».

---

*Кількість сторінок довільна

Відповіді на питання*

Відповіді на питання, опрацьовані після розшифрування диктофонних записів інтерв'ю, представлені у вигляді узагальнень найбільш розкритих проблем з посиланням на респондентів. Питання, які залишилися не з'ясованими належним чином, представлені окремими поясненнями респондентів. Доповнювати відповіді власними коментарями студентам не можна.

---

*Кількість сторінок довільна

Додаток*
(креслення, малюнки, фотоматеріали)

---

*Кількість сторінок довільна

*Пропозиції**

---

*Кількість сторінок довільна

Відгук керівника (методиста)*

---

*Кількість сторінок довільна